

Пета глава

Окаяна бъркотия

Що се отнася до Сирия, Франция, а не Турция е врагът.¹

Т. Е. Лорънс до семейството си, ФЕВРУАРИ 1915 г.

Скоро след поемането на поста си в хотел „Савой“ Лорънс окупира най-голямата стена в офиса и я покрива с огромна, разделена на секции карта на Османския свят. В свободните моменти той ще стои до отсрещната стена и ще се взира в нея толкова дълго, колкото му позволява времето, обхващайки я в цялата ѝ необятност.

До януари 1915 г. той очаква турската атака на Суецкия канал с известна доза нетърпение. Една от причините е, че не храни особени съмнения в нейния изход. За да стигнат до Канала, турците първо ще трябва да преминат през негостоприемния Синайски полуостров почти 200 километра. Тъй като добре познава това огромно пространство и особено ограничените му водоизточници, Лорънс е убеден, че атакуващата сила неизбежно би била доста малка – със сигурност не и 100 000 войници, както предполагат някои паникьори в британската военна йерархия – и поради това лесно ще бъдат отблъснати.²

Но главната причина за нетърпението му е, че той вече планира следващата глава в Близкоизточната война, тази, която ще се осъществи, щом турското нападение бъде отблъснато. Тогава ще дойде моментът британците да преминат в настъпление и, взирайки се в картите си в „Савой“, Лорънс търси местата, в които войските могат да ударят Османската империя с най-голям опустошителен ефект.

Една наистина странна особеност отдавна му прави впечатление: въпреки огромните си размери и слабата политическа кохезия, от гледна точка на географията, империята е поразително добре защитена. Политическото и духовно ядро на Османския свят, разбира се, е древният град Константинопол

¹ Lawrence, T. E. *The Home Letters*, p. 303.

² Разузнавателен отдел Note, January 3, 1915; PRO-FO 371/2480, f. 137.

заедно с планинския район на Анадол, изконният център на турците, простиращ се на изток. Това съсредоточаване неизбежно въздейства на въображението на британските военни стратегии с примамливите си перспективи и по-конкретно с шанса да „обезглавят“ врага си: ако този град и този регион бъдат завзети, няма да има почти никакво съмнение, че всичко друго бързо ще рухне.

Но всеки възможен път към осъществяването на тези идеи среща огромни препятствия. Европейските съседи на Турция – Гърция и България, все още са неутрални и няма много пространство за маневриране за подход от запад по суша към Константинопол. На теория съюзникът на Великобритания – Русия, е готова да опита източно настъпление от позицията си в далечния край на Анадол, но тъй като вече са обезкървени до капка от германците на Източния фронт, руснаците вероятно ще изчерпят наличните си човешки и материални ресурси, преди да пробият навътре в планинския терен. Що се отнася до южния подход, това означава или пехота да настъпи бавно през Анадол, където ще се натъкне на свирепа местна съпротива – както и на планинския терен, – или военноморски флот да премине през двете редици турските укрепления, ограждащи широкия пет километра пролив Дарданели. Просто няма лесен начин.

Но алтернативата да се започне от някаква точка по периферията на Османската империя изглежда още по-зле. Британските индийски войски са завзели петролните полета в Южен Ирак през първите дни на войната, но марш по суша оттам означава повече от хиляда и сто километра тежък преход през речните тресавища и пустинята, преди да бъде достигната границата с Анадол. По същия начин настъпление от Египет означава първо преминаване на пустинния Синайски полуостров, след това сблъсък с турските войски, струпани в тесния вход на Южна Палестина.

Но сред цялото това огромно пространство съществува една изключително уязвима точка в стената на естествени защитни укрепления на Османската империя. Това е заливът на Александрета в Северозападна Сирия, където дългата северно-южна крайбрежна линия на източния средиземноморски бряг излиза на скалистото крайбрежие на Анадол. Александрета не само притежава най-доброто дълбоко естествено пристанище в източната част на Средиземно море, решаващ плюс за амфибийни операции, но и сравнително равнинен релеф на изток, осигуряващ достатъчно широко място за маневриране на сухопътни войски и за навлизане дълбоко във вътрешността.

Но това са военни съображения, които редица висши британски офицери в Египет са осъзнали дори преди пристигането на Лорънс. Това, което само той е видял, благодарение както на познанията си за областта – Джараблус лежи само на сто и шейсет километра източно от Александрета, – така и на наблюденията си от първа ръка върху османското общество, е политическата страна на нещата.

Една от най-големите скрити опасности за всяка империя, влизаща във

война, е, че в нейните рамки често има големи общности от хора, които не искат да имат абсолютно нищо общо с нея. И колкото по-дълго продължат войната и нейните лишения, толкова по-засегнати и негодуващи, и толкова по-податливи на обещанията и пропагандата на враговете ѝ ще станат тези общности. Повечето от воюващите империи в Европа са се сблъскали с тази вътрешна опасност, докато войната се проточва, но пред каквито и проблеми да са се изправяли европейците в това отношение – а в някои случаи те са били значителни, – те бледнеят в сравнение с тези на младотурците в Константинопол. Съвсем ясно е, като се има предвид изключително многоезичната природа на тяхното царство, че почти всеки курс на действие, който биха могли да поемат, ще спечели подкрепата на някой сегмент от населението, но със сигурност ще отчужди друг. Това затруднение е илюстрирано от смесените резултати от призива за джихад през ноември. Въпреки че за кратко е развълнувал мюсюлманската младеж, е ужасил немюсюлманското население на империята. В същото време много консервативни мюсюлмани араби, които вече са станали мнителни заради фаворизирането на етническите турци от младотурците, възприемат този призив като циничен опит от един все по-светски режим да заиграва с картата на религията.

Но макар Османската империя да е мозайка, тя е от тези модели, в които различни „цветове“ преобладават или отслабват в отделните региони на огромното ѝ пространство. И ако някой проучи тази мозайка отблизо, ще забележи, че има едно място в това голямо пространство, където много от тези модели се сливат, създавайки един вид етнически и религиозен епицентър – Александрета.

Лорънс вече е убеден, че заради разстоянието и сравнително оскъдните ресурси, една конвенционална война срещу Турция няма да има ефект. Вместо това британците трябва да следват т.нар. несиметрична стратегия. Което означава да се възползват от вътрешните пукнатини в обществото на врага си и да изковат съюзи с недоволните елементи в него.

Районът на Александрета е демаркационна линия между турския свят на Анадол на север и на огромния арабския свят на югоизток – и както Лорънс добре знае от годините, прекарани в Джараблус, арабите в Северна Сирия изпитват все по-силно недоволство срещу турските си господари. Александрета е разположена и на ръба на арменския регион, чиито обитатели са били подлагани на периодични кланета от турските им съседи. Със сигурност няма друг народ, който да има повече причини да се разбунтува срещу Константинопол, от арменския. Според Лорънс, доста встрани от чисто военните ѝ предимства, едно британско акостиране в Александрета почти сигурно ще предизвика бунтове срещу турците сред сирийците и арменците, бунтове, които естествено биха допълнили британската кампания.

Но Лорънс има и информация от първа ръка, която прави идеята му дори още по-привлекателна. Главната магистрала, свързваща Анадол с юга, преминава през околностите на Александрета, и както Лорънс знае от времето,

прекарано там, магистралата е в ужасно състояние. В допълнение Хиджазската железница, която свързва Константинопол с неговите арабски владения, преминава през този район или, да го кажем по-точно, частично го свързва, защото това, което Лорънс също знае, благодарение на пътуването си през региона шест месеца по-рано по искане на Стюарт Нюкомб, е, че два основни участъка на тази железница в планините Тавър и Аманус на север от Александрета са много далеч от завършване. Това означава, че турците не биха могли да реагират бързо, ако атакуваща войска поеме контрола над района, и при забавянето на реакцията им всички точки на юг, откъснати от снабдяване или въоръжаване, бързо могат да паднат. И тогава само с шепа войници в Александрета – Лорънс преценява, че ще са необходими две или три хиляди – британците ще имат потенциал не само да разцепят Османската империя на две, но и да завладеят една трета от населението и над половината от територията ѝ (извън войната) само с едно изненадващо нападение.

Лорънс не е бил единственият, който е виждал извънредната уязвимост на Александрета, турците са били не по-малко наясно от него – толкова наясно всъщност, че това вече ги е принудило да изтърпят един от най-унизителните епизоди в Първата световна война.

На 20 декември 1914 г. самотен британски военен кораб, „Дорис“, се появява до Александрета и в дръзка игра на блъфиране, отправя ултиматум към местния турски командир: или да освободи всички чуждестранни пленници в града и да предаде всички боеприпаси и целия железопътен подвижен състав, или ще бъде подложен на бомбардиране. В отчаянието си, защото не са имали оръжие, с което да се противопоставят на такава атака, турците заплашват да убиват по един британски затворник за всеки един от своите граждани, убити при бомбардировките. Тази заплаха, която е в крещящо нарушение на военните конвенции от Женева и Хага, предизвиква яростно възмущение в средите на дипломатическата общност и бързо е отменена от ръководството на младотурците в Константинопол. Постигнат е странен компромис: в замяна на това, че британците няма да обстрелват града, турците се съгласяват да унищожат двата парни локомотива, които седят на гарата на Александрета. Но притеснените турци скоро са принудени да признаят, че нямат нито експлозиви, нито опит, за да изпълнят тяхната част от сделката, така че на сутринта на 22 декември на един експерт по взривовете от „Дорис“ е позволено да слезе на брега и да взриви машините. Разбираемо е, че вниманието на британското правителство към аферата „Дорис“ до голяма степен е съсредоточено върху смъртната заплаха, но за Лорънс инцидентът простичко изяснява колко много са се паникьосали турците от това, което би могло да им се случи в Александрета.¹

¹ Подробности за аферата „Дорис“–Александрета“ има в серия доклади на консула на САЩ Дж. Б. Джаксън от Халеб до държавния секретар Лансинг между 22 декември 1914 и 14 януари 1915; NARA RG84, Entry 81, Box 12, Decimal 820.

Макар и да е само обикновен старши лейтенант, изпаднал до подреждане на карти, Лорънс е в уникална позиция, от която може да разпространява идеите си до най-високите нива на структурите на британското военно планиране, благодарение на прикачването му към военната разузнавателна част. И със сигурност не е случайно, че макар акостиране в Александрета да е обсъждано и преди, планът придобива спешен характер малко след неговото пристигане в Кайро. Имайки предвид подхода му към граматиката, Лорънс почти със сигурност може да бъде разпознат като автор на един решаващ меморандум на военното разузнаване от 5 януари 1915 г.: „Бяхме информирани от два добри източника, че германското ръководство в Сирия не се страхува от нищо толкова много, както от наш десант в Северна Сирия – те самите казват, че това ще бъде последвано от общо дезертиране на арабските им части. Няма съмнение, че този страх е основателен, и че непосредственият резултат от наша окупация на Александрета ще бъде всеобщ арабски бунт, насочван от Панарабската военна лига“¹.

Лобирането му дава ефект. На 15 януари 1915 г., само месец след пристигането му в Кайро, Лорънс е изпратил актуална информация на стария си наставник в Оксфорд Дейвид Хогарт. И тъй като писмото трябва да мине през военните цензори, той използва умишлено неясен тон: „Нашата специална работа върви добре. Ние всички работихме здравата, за да отклоним „тях“ от това, което мислим за погрешно възприета линия – и изглежда сме успели напълно, така че днес имаме всичко, което искаме за момента, и затова се чувстваме абсолютно отегчени“².

С „тях“ той намеква за висшите британски военни стратегии в Кайро и Лондон, а с „работа“ – за амфибийния десант в Александрета. Единственият проблем засега според Лорънс е дългоочакваното турско нападение на Суецкия канал да бъде безопасно заровено в миналото.

Заради високия дух на войниците си за кратко дори и Джемал паша е развълнуван от мисълта, че в крайна сметка може просто да успеят. „Всеки беше абсолютно убеден, че Каналът със сигурност ще бъде прекосен – спомня си той, – че ние щяхме да се окопаем на отсрещния бряг и че тогава египетските патриоти ще се надигнат и ще атакуват англичаните в тила.“³

Един от източниците на този покачващ се оптимизъм в редиците на османската Четвърта армия в края на януари 1915 г. е необикновената сила на духа, която бойците са показали при прекосяването на Синай – блестящ пример за това какво е възможно, когато към настъргването на турците се добави немската организация. Този 200-километров преход е планиран с ме-

¹ Неозаглавен доклад на разузнавателния отдел в защита на десанта при Александрета, 5 януари 1915; SADD Clayton Papers, File 694/3/7, p. 3.

² Лорънс до Хогарт, 15 януари 1915, в: Garnett, D. *The Letters of T. E. Lawrence*, p. 191.

³ Djemal Pasha, *Memories of a Turkish Statesman*, p. 154.

нето ѝ да бъде толкова систематично и дисциплинирано, каквото е било и настъплението ѝ.

Въпреки собствената си мрачна оценка в навечерието на битката, неуспехът на нападението на Канала сякаш хвърля Курт Прюфер в униние. Грижейки се за леко ранената си ръка – очевидно е бил ударен от шrapнел по време на атаката, – той се скрива в Хафир ел Андша, град в оазис в източния край на Синай, за да оформи съобщенията си до Макс фон Опенхайм и Ханс фон Вангенхайм – германския посланик в Турция. Изразява се рязко, дори подигравателно за неуспеха на кампанията за предизвикване на египетско въстание. „Въпреки цялата ни агитация – пише той на Опенхайм, – въпреки хилядите [джихадистки] брошури, при нас не дойдоха никакви дезертъори... Египтяните са дори по-страхливи, когато са отчаяни, и им липсва истинска любов към отечеството.“¹

Но разочарованието му очевидно има по-дълбоки корени. Откакто работи в един екип с Макс фон Опенхайм, бившият ориенталист пламенно е прегърнал идеята за панислямски джихад срещу враговете на Германската империя. А сега не само битката, но и цялата кампания разкрива несъстоятелността на тази идея. От самото начало между турските и арабските части на атакуващата войска се появява напрежение, което с течение на времето се задълбочава. Много от арабите са избягали още със започването на стрелбата или не са застанали в първите редици, макар някои да са се придвижили към врага. Прюфер обсипва с особено презрение номадските бойци бедуини, много от които той лично е наел да действат като разузнавачи и които са изчезнали в решителния ден. В действителност единственият обединяващ елемент в тази капризна маса е антипатията към германските съветници. Дори много турски офицери са възприели политиката на „пасивна съпротива“ срещу всеки съвет, предложен от германците през цялата кампания.

„Свещената война – съобщава Прюфер от Хафир ел Андша на стария си ментор – е трагикомедия.“²

Оценката на Джемал паша е доста по-оптимистична. Макар нападението очевидно да не е довело до египетското въстание, на което се е надявал, то все пак би могло да накара британците да задържат повече войски в резерв в Египет, с което да намалят частите си за сражения по други места. Освен това, когато обявява, че отменя битката, армията му все още до голяма степен е непокътната. В същото време, докато си проправят път обратно през Синай, Джемал и Прюфер несъмнено са споделяли едно и също нарастващо чувство на безпокойство. Предвид реваншисткия характер на войната, скоро ще последва британска офанзива в отплата. Единственият въпрос е къде ще

¹ Прюфер до Вагенхайм и до Опенхайм, 9 февруари 1915; NARA T137, Roll 23, Frame 862.

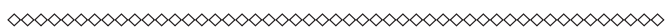
² Прюфер до Опенхайм, 9 февруари 1915; NARA T137, Roll 23, Frame 868.

презареди за голямото настъпление, падането на Константинопол изглежда толкова предрешен въпрос, че златните резерви на страната бързо се изнасят в безопасно скривалище във вътрешността ѝ и много висши правителствени служители тихо кроят планове за лично спасение в непредвидена ситуация чрез бягство.¹

Човекът, който не споделя тази гледна точка, е Т. Е. Лорънс. Дори напротив, той все още има надежда, че докато операция „Дарданели“ не се разгърнала в пълен мащаб, може да има шанс да убедят французите, и използва затишието след обстрела от 19 февруари, за да продължи да настоява за акостиране в Александрета. Но не постига успех. Във висшето британско военно командване остават глухи за аргументите му и той най-накрая се обръща към един човек, за когото знае, че има добри връзки с британската политическа йерархия – Дейвид Хогарт.

Макар Лорънс винаги да е поддържал неформален, колегиален тон със своя ментор, писмото му до Хогарт на 18 март е в много по-различен стил: умоляващ, а на места дори вискателен. След като очертава важното значение на завземането на Александрета – „ключът към целия район, както и вие знаете“ – и предупреждава за опасността, ако тя попадне в ръцете на която и да е друга държава, той едва ли не дава на Хогарт набор от заповеди за борба с различните сили, които се противопоставят на плана: „Можете ли да накарате някой да подметне на Уинстън [Чърчил], че на брега на морето има петролни находища (препоръчвани като много изгодни от много инженери, но за които турците винаги са отказвали концесии), огромни железни залежи близо до Дьортъол на 16 километра на север, а също и въглища... След това отидете до F.O. [Външно министерство], ако е възможно. Подчертайте, че в Багдадската конвенция Франция се отказа от Александрета в полза на германците и се съгласи, че тя не представлява част от Сирия. Закълнете се, че не представлява част от Сирия – а вие знаете, че там се говори на турски език... Чрез завземане на Александрета с 10 000 войници ние ще бъдем непобедими“².

Но независимо дали Хогарт е имал достатъчно влияние, за да изпълни тези инструкции или не, вече е твърде късно. В деня, в който Лорънс изпраща писмото си (18 март), съюзническата флота се връща при входа на Дарданелите, за да възобнови кампанията по обстрела. Този път обаче нещата изобщо не се развиват така, както са планирани. През първите три часа съюзническата армада обстрелва крайбрежни укрепления със същата лекота, както през февруари. Бедата започва, когато на корабите от първа линия е заповядано да отстъпят, за да направят място за тези от втора линия. По време на бомбардировките през февруари турците са забелязали един странен навик

¹ Gottlieb, W. *Studies in Secret Diplomacy*, p. 109.

² Лорънс до Хогарт, 18 март 1915, в: Garnett, D. *The Letters of T. E. Lawrence*. pp. 193–194.

на съюзническата флота – при обръщане на курса, почти неизменно завъртат корабите си дясно на борд. Залагайки на шанса, че тази традиция ще бъде спазена, те са разположили един ред мини в протока на мястото, на което се очаква да преминат съюзниците след обръщането. И наистина, около 2 ч. следобед оттеглящата се първа линия се насочва директно в минното поле.¹ Скоро един след друг три бойни кораба потъват, а три са силно повредени.

Макар терминът *mission creep*² с всичките му негативни конотации да не е съществувал през 1915 г., вероятно е можело да се отнесе до случилото се. При анализирането на фиаското в минното поле от 18 март британските военни стратегии стигат до приемливия извод, че Дарданелите не могат да бъдат прочистени само с морска сила. Това, което не осъзнават, е, че тази кампания трябва да бъде изоставена в полза на нещо по-различно. Вместо това съюзниците сега ще дублират кампанията, като добавят настъпление по суша към военноморската атака на пролива.

Ще мине известно време, преди някой да осъзнае, че това решение е едно от най-съдбоносните през Първата световна война и в крайна сметка ще угаси всяка надежда, че може да се сложи началото на края на конфликта в Близкия изток и в по-широк аспект – в Европа. Междувременно режимът в Константинопол, който само няколко дни по-рано е обмислял изоставяне на столицата, е получил възможност да си поеме дъх и да набере нови сили, докато съюзниците отново спират операциите, за да организират съвместно пехотните си войски.

В средата на зимата на 1915 г. „Стандарт Ойл“, Ню Йорк, най-накрая решава какво да прави с Уилям Йейл. Освобождават го от Кайро – този нов Содом и Гомор, който толкова оскърбява неговата чувствителност на янки, и му нареждат да се върне в Константинопол.

„Сокони“ наблюдава задълбочаването на трагедията на Първата световна война с повече хитрост от всяка друга международна корпорация може би и е твърдо решена да я обърне в своя полза. В самото начало на войната компанията съставя план, съгласно който може да задоволява нуждите от петрол и на *два* враждуващи европейски блока, чрез смяна на флаговете на танкерите си с флагове на неутралните нации. Макар тази схема да е уязвима, Йейл е открил, че „Сокони“ е измислила гениална нова система за контрабанда на петрол към Турция през неутралната България. Но това е маловажно в сравнение със следващия планиран ход на „Стандарт“ и именно за изпълнението на този по-голям план Йейл е върнат в Турция.

¹ Hickey, M. *Gallipoli*, p. 72.

² „Пълзяща мисия“ (букв.) – опорочаване, проваляне на мисия, чрез разширяването ѝ след неуспешен ход с наливане на все повече ресурси, което води до още по-голям неуспех – бел. прев.

С не по-малко язвителен тон, намеквайки едновременно както за значителното си тегло, така и за мрежата си от влиятелни приятели в чужбина, агрономът отвръща: „Ваше Превъзходителство, тежестта на тялото ми ще счупи бесилката и ще вдигне такъв шум, че ще се чуе чак в Америка“¹.

Джемал очевидно харесва този отговор. Преди края на срещата той вече е назначил Ааронсон за главен инспектор на нова програма за ликвидиране на скакалците и му предоставя почти диктаторска власт, за да я изпълни. Управителят ясно дава да се разбере, че ако някакви дребни чиновници се изпречат на пътя на Ааронсон, ще трябва да отговарят пред него.²

Но ако справянето с напастта на скакалците може да се делегира на експерт, не така стоят нещата с другите проблеми на Джемал през този месец март.

За известно време той отлага и не иска да повярва на информацията, че „Арабският проблем“ на Империята може да бъде далеч по-сериозен, отколкото си мислят в Константинопол, и че в Сирия те може би седят върху тлеещ вулкан. Малко след като Турция влиза във войната през ноември, офицери от подразделение на турското контраразузнаване проникват във френското консулство в Бейрут и намират там купчина документи, заключени във вграден сейф. Те разкриват дългогодишната тайна връзка между френския консул и редица арабски лидери в Бейрут и Дамаск, които са в опозиция на младотурското правителство. И не само че са в опозиция, но и много от предложенията, които тези хора дават на френския консул – за сирийска независимост, за френски протекторат в Ливан, – са накратко казано предателски.

Но налагането на наказание на недоволните старейшини от Наблус е едно, а предприемане на действия срещу консулските заговорници от Бейрут и Дамаск е далеч по-сложен проблем. Мнозина от тях са много известни в целия арабски свят и тяхната екзекуция или изгнание може да провокира именно онзи арабски бунт, който Турция се стреми да избегне. А може и да даде сигнал за тревога в големия арабско-мюсюлмански свят, включително и в „заграбените“ земи на Египет и Френска Северна Африка, точно когато Константинопол се опитва да привлече общностите там към каузата на панислямския джихад. Следователно Джемал не вижда друг вариант, освен да възприеме подхода на изчакване и наблюдение. Той скрива досието „Бейрут“ в кабинета си в Дамаск и полага усилия да държи бунтарите близо до себе си, преструвайки се, че всичко е нормално, като се обръща отново към старата османска практика на раздаване на синекурни и почетни длъжности. Тази тактика може в крайна сметка да спечели заговорниците на негова страна или обратното, да разкрие доколко са се разширили техните конспира-

¹ Както е цитирано във: Florence, R. *Lawrence and Aaronsohn*. p. 129; Engle, A. *The Nili Spies*. p. 45.

² Engle, A. *The Nili Spies*. p. 60.

тивни кръгове в действителност, но така или иначе е много тревожно да има толкова много предатели в момент, в който съюзническата инвазия в Сирия изведнъж става все по-вероятна.

Но в Сирия всеки проблем има свой контрапроблем. Като се има предвид, че бейрутските дисиденти се състоят почти изцяло от т.нар. прогресивни елементи – арабски градски либерали, надъхвани с европейските идеи на национализма и самоопределението, в края на март Джемал е изправен и пред криза с арабските консерватори – тези, които са възмутени от модернистките и според тях светски реформи на младотурците. Тази консервативна криза скоро ще се появи съвсем буквално на прага на управителя под формата на любезния и възпитан трийсет и една годишен шейх Файсал ибн Хюсеин.

Файсал е третият от четиримата синове на емир Хюсеин, племенен вожд на огромния регион Хиджаз в Западна Арабия. От много по-голямо значение е, че бащата на Файсал е *шериф* – религиозен лидер на свещените мюсюлмански градове Мека и Медина – и последният потомък на Хашимитската династия, която е пазител на свещената ислямска земя още от Х в.

Отношенията между младотурците и емир Хюсеин са били обтегнати още от самото начало, а с времето не е направено нищо за подобряването им. С почти средновековния си консерватизъм през годините Хюсеин е гледал на потока от либерални декрети, издавани от Константинопол, с все по-задълбочаваща се антипатия. Недоволството му обхваща иницираните от младотурците еманципация на жените и популяризиране правата на малцинствата, отнемането на гражданската власт от религиозните лидери, дори и усилията за обуздаване на робството, което все още е често срещана практика в Хиджаз. Основателно в такъв случай най-чувствителният фокус на озлоблението на емир Хюсеин е предложеното продължаване на Хиджазката железница от Медина до Мека. Той съвсем не приема продължаването като знак за напредък, като начин да се улесни пътуването на мюсюлманските поклонници за хадж до Светия град, а напротив – като троянски кон на Константинопол, с цел упражняване на по-голям контрол над региона и по-специално над самия него. Резултатът е безкрайна поредица от сблъсъци между назначения граждански валия в Хиджаз и емира и синовете му.¹

Напрежението става още по-голямо и последиците очевидно са много по-тежки, откакто Турция е влязла във войната. Като се има предвид, че Хюсеин е един от най-уважаваните религиозни водачи в мюсюлманския свят, неопределената му реакция на призива за джихад през ноември веднага е забелязана от всички и се приема като основна причина за слабите резултати

¹ За подробности за историята на отношенията между Хюсеин и младотурците вж.: Antonius, G. *The Arab Awakening*, pp. 125–158; Baker, R. *King Husain and the Kingdom of Hejaz*, pp. 12–45; Kayali, H. *Arabs and Young Turks*, pp. 144–173.

на свещената борба до този момент. Същото се случва и с призивите за национално единство във военната кампания, които не успяват да допринесат нищо за потушаването на дългогодишната вражда между Али – най-възрастния син на Хюсеин, и тогавашния валия на Медина – вражда, която на моменти стига почти до истински битки. А освен това налице е и слаб отзвук от страна на емира на искането на Джемал за доброволци, които да се включат в нападението над Суец. Вместо хиляди племенни бойци, на които режимът разчита, Абдуллах – вторият син на Хюсеин, се появява в Сирия само с една малобройна групичка.

Но въпреки всички тези провокации отношението към Хюсеин и синовете му трябва да е още по-деликатно от това към бунтарите в Бейрут. Макар че от тясно военна гледна точка Хиджаз не притежава стратегическото значение на Сирия – той включва няколко малки града, заобиколени от обширни пустини в отдалечената периферия на империята, – единствено хашимитският емир има възможността и правомощията да даде или откаже *религиозна* благословия върху действията на Константинопол и именно това му дава извънредно голямо влияние и власт. По този начин се стига до един вид патово положение. Очевидно е, че младотурците искат или Хюсеин да се съобразява с тях, или да се отърват от присъствието му, но да тръгнат срещу него твърде кардинално означава просто да предизвикат свирепа консервативна реакция. От своя страна Хюсеин би трябвало да знае, че търпението на младотурците има граници и че ако злоупотреби прекомерно с него, това ще е равносилно на покана за нахлуване на войските им в земите му.

Но в това патово положение наскоро е имало опасен пробив. През януари най-големият син на Хюсеин Али заявява, че е разкрил заговор на валията на Медина за сваляне на Хюсеин и за заместването му с по-отстъпчива религиозна фигура. Това е причината за пристигането на Файсал в Сирия. Емир Хюсеин го изпраща от пустините на Арабия, за да се изправи срещу режима на Константинопол, да изрази възмущението си от заговора за преврат и да поиска валията на провинцията да бъде отстранен. Но в тази ситуация за Джемал паша най-сетне се появява едно нещо, което поне се доближава до добра новина, защото, ако в размирното семейство на Хюсеин е имало някой, който може да бъде гласът на разума, то това е Файсал. Както по-възрастните си братя и той е отгледан и образован във вътрешния двор на султана в Константинопол, но изглежда, че това цивилизоващо влияние се е проявило в специфична форма в скромния трети син на Хюсеин. Във Файсал има предпазливост, дори плахост, които биха могли да бъдат използвани чрез благи думи и чар – и макар че нещастните старейшини от Наблус, довлечени в кабинета му, може и да са си заминали с друго мнение, чарът е един от специалитетите на Джемал.

Когато Файсал и свитата му влизат в града, управителят възнамерява да го посрещне с цялото великолепие, подобаващо на такъв високопоставен гост.

На по-малко от километър и половина от немския хоспис, в Германския военен щаб в центъра на Ерусалим, Курт Прюфер също проявява силен интерес към предстоящото пристигане на Файсал ибн Хюсеин. Той има обаче доста по-драстични идеи как да спечели семейството на Хюсеин за турско-немската кауза.

Още през октомври 1914 г., преди Джемал паша да пристигне в Сирия, Прюфер е изпратил свои шпиони в Хиджаз, за да научи на кого принадлежи истинската лоялност на емир Хюсеин. Неговото заключение, както съобщава на Макс фон Опенхайм в началото на ноември, е, че емирът на Мека е по същество във ведомостта на Британски Египет, сиреч купен е от англичаните и като такъв е „английски от горе до долу“¹.

Отвъд явните политически и религиозни различия с младотурците проблемът с Хюсеин се усложнява и от географията. Един от най-изолираните и бедни райони на Османската империя, икономиката на Хиджаз е почти изцяло зависима от годишния хадж или поклонението на мюсюлманите в Мека, по-голямата част от които идват или от Индия, или от Египет. Безводният, неплодороден Хиджаз освен това разчита на внос на зърно за прехрана на народа си, а голяма част от него идва през Червено море от Египет или от Британски Судан под формата на субсидирани от правителството религиозни дарения.

С безспорния контрол на британския флот над Червено море ще бъде проста работа да се отреже трафикът на пилигримите и хранителните доставки за Хиджаз – действие, което бързо ще доведе региона до пълна разруха. Хюсеин е намекнал пред Константинопол, че това е мечът, който е надвиснал над главата му и е основната причина той да пристъпва така внимателно пред исканията на режима.

Но за Курт Прюфер всичко е било по-скоро възмутителен блъф. Казано по-просто британците никога не биха рискували да си навлекат гнева на мюсюлманския свят, като му причинят бедствен глад, камо ли да нахлуят в ислямската свещена земя. В същото време Хюсеин, като пазител на Мека и Медина, не би посмял да премине на страната на британците заради същия този мюсюлмански гняв, който после ще се насочи към него самия. Всъщност хитрият стар емир в Мека си играе и с двете страни: държи британците подръка, запазвайки хранителните субсидии и поклонническия трафик непокътнати, чрез прокламиране на различията си с Константинопол, и държи Константинопол подръка, чрез разтръбяване на измислена британска заплаха.²

Проблемът е, че турците не биха посмели да предизвикат Хюсеин, нито пък ще разрешат на съюзниците си да го направят. След пристигането им в региона на Прюфер и другите германски разузнавачи е било изрично заб-

¹ Прюфер до Опенхайм, 3 ноември 1914; NARA T137, Roll 23, Frame 213.

² Прюфер до Метерних, 22 януари 1916; NARA T130, Roll 457, Türkei 65, Band 38.

ранено да се намесват по какъвто и да е начин в хиджазките дела. Джемал дори е възнамерявал по време на посещението на Файсал да скрие младия шейх от германските си съветници, поне доколкото е възможно. Сирийският управител несъмнено ще преследва същия курс, който младотурците са възприели към семейството на Хюсеин през последните шест години – внимателна загриженост и ласкателства, смесени с прикрити заплахи и с все така незначителен ефект.

Това, които е особено влудяващо за Прюфер, е, че Хюсеин е един от възловите елементи за пълния разцвет на панислямския джихад. Без благословията на хашимитския лидер тази фетва остава измислица на режима на младотурците, но с неговата благословия могат да се запалят пожари из целия Близък изток и отвъд него.

В доклада си от ноември до Опенхайм Прюфер прави заключението, че емирът „за щастие е безсилен и е в нашите ръце“. Предизвикателството сега е да убеди всички други – Джемал, младотурците в Константинопол, самия Хюсеин, – че това е вярно.

Няма почти никакви знаци, че Лорънс е следил събитията в Арабския полуостров или че дори е бил наясно с тях по време на първите няколко месеца в разузнавателното поделение в Кайро – разбираемо е, че фокусът на вниманието му е обсебен от Сирия. Това се променя, когато се запознава с Роналд Сторс – британския секретар по блискоизточните въпроси в Египет. С тънък като молив мустак, пристрастен към бели ленени костюми, Сторс се откроява с контешката си външност сред преобладаващо униформените британци, населяващи военновременния Кайро, образован в Кембридж естет с енциклопедични познания за опера, ренесансово изкуство и класическа литература. Пристигнал в Египет като млад, той е преминал през множество постове в британската администрация там, преди да спечели назначение като секретар по блискоизточните въпроси през 1909 г. на двацет и осем годишна възраст. Това очевидно е позицията, за която е роден. Освен че удостоява с достолепното си присъствие официалните приеми и галавечери, към които британската общност в Кайро е особено пристрастена, Сторс е действал като дясна ръка на британския генерален консул в Египет като задкулисен наблюдател на безброй политически интриги в страната. Неговата звезда изгрява доста по-ярко, когато лорд Кичънър заема този пост през 1911 г. Той скоро започва да приема Сторс като свой най-доверен помощник – секретарят по блискоизточните въпроси има основна роля в осуетяването на назначението на Курт Прюфер като директор на Хедивската библиотека, например – и поддържа отношения с него дори и след назначаването си като министър на войната през август 1914 г. Тъй като възнамерява да се върне на египетския си пост след приключване на войната, Кичънър е оставил протежето си в Кайро, за да му служи като очи и уши.

Но нещата не спират дотук. В услуга на Кичънър Роналд Сторс играе

ролята на решаващ проводник в политическа интрига, толкова чувствителна и поверителна, че е известна само на шепа мъже в Кайро, Лондон и в Мека, и пак той знае може би най-опасната тайна в Близкия изток. Чрез приятеля-ването си с Т. Е. Лорънс и посвещаването му в тази тайна, Сторс ще постави младия офицер от разузнаването на път, който ще го изведе до голямата слава и известност.

Поне в началото това приятелството се базира на нещо изключително обикновено – общата любов към класическата литература. Както доста старомодният Сторс разказва за Лорънс в мемоарите си: „Ние нямахме никакви литературни различия, освен че той предпочиташе Омир пред Данте и не му допаднаше моето предпочитание на Теокрит пред Аристофан“¹.

В един момент през зимата на 1915 г. техните дискусии се насочват към по-актуални теми и по-специално към мисията под прикритие, която Сторс провежда за лорд Кичънър.

Историята е започнала година по-рано, през февруари 1914 г., когато Абдуллах ибн Хюсеин, трийсет и две годишният втори син на емира на Мека Хюсеин, идва на посещение в Кайро. Въпреки че разочарованието на емира от режима в Константинопол до този момент вече е всеобщо известно, Абдуллах довежда нещата до съвсем нови измерения; удостоен с кратка среща с Кичънър, той се опитва да научи от генералния консул каква би била британската реакция на всеобщ арабски бунт в Хиджаз. Кичънър се постаравал да заобиколи въпроса. В края на краищата, в този момент Великобритания и Турция все още са в мирни отношения, и англичаните не биха направили нищо, за да насърчат бунт в което и да е османско владение. Когато Абдуллах се връща в Кайро два месеца по-късно, надявайки се на втора среща, Кичънър го натрапва на своя секретар по близкоизточните въпроси.

Каквато и хитрост да е проявил Абдуллах спрямо Кичънър, на срещата със Сторс той изобщо не си дава труд да прибегва до подобни похвати. „Бях категорично запитан дали Великобритания ще представи на Великия шериф [Хюсеин] дузина или поне половин дузина картечници – припомня си Сторс. – Когато попитах какво би могло да бъде тяхното предназначение, той отговори: „За защита“ и продължи по-нататък, като добави, че защитата ще бъде срещу атака от турците. Нямах нужда от никакви специални инструкции, за да го информирам, че ние никога не бихме се замесили в предоставяне на оръжие, което да се използва срещу приятелска държава.“²

Но тази втора среща с Абдуллах е била през април 1914 г., а до следващата през септември нещата са се променили много. Докато чака, за да види дали Турция ще влезе във войната, вече като военен министър Кичънър има основание да си припомни предишния си разговор със сина на Хюсеин и да

¹ Storrs, R. *Memoirs*, p. 202.

² Пак там, p. 135.

им. Напротив, бунт, започнал в Хиджаз под негово ръководство, ще получи одобрение на религиозна основа и ще обезсили пропагандата „ислям срещу кръстоносци“, разпространявана от турците и Макс фон Опенхайм.

Но опитите му да оцени докъде са стигнали нещата в отсъствието на каквото и да е ново съобщение от Хюсеин, се оказват сложна задача. От една страна, той, изглежда, ще спазва обещанието си за неутралитет, както е видно от продължаващата му уклончива позиция по отношение на призивите за джихад. От друга страна, неотдавна е изпратил третия си син, Файсал, да се срещне с Джемал паша в Сирия и след това да продължи към Константинопол за други срещи с ръководството на младотурците. Тъй като Файсал обикновено се смята за най-умерен и трезвомислещ от синовете на Хюсеин, очевидното заключение е, че Хюсеин бавно си проправя път към помиряване с Константинопол и че кратката, вдъхновяваща перспектива за арабски бунт в Хиджаз се изплъзва на британците.

Самият Лорънс скоро ще има далеч по-неотложни проблеми от разгадаването на хиджазката политика. От началото на април 1915 г. цялото внимание на Британски Египет се обръща към предстоящата военноморска и сухопътна офанзива в Дарданелите.

През първата седмица на април по северното крайбрежие на Египет започва да се събира огромна флотилия, а в палатковите лагери, с които е осеяна бреговата линия, десетки хиляди войници са заети с пренасяне на продоволствие и с бойни тренировки. Те са членове на новосформирания Средиземноморски експедиционен корпус (Mediterranean Expeditionary Force, накратко Med-Ex), който скоро ще удари главата и сърцето на турския противник. Независимо от досадата на очакването, настроението на войските е възторжено и разпалено.

Но Т. Е. Лорънс има лоши предчувствия. Безпокойството, което е усетил от самото начало на операция „Дарданели“, само се задълбочава, след като той и други членове на разузнаването в Кайро са изпратени на плацдарма, за да информират своите командири за ситуацията, която може да се очаква на другия край. „Med-Ex се оказаха ужасно зле подготвени – пише Лорънс на Дейвид Хогарт на 20 април – не знаят нито къде отиват, нито кого ще срещнат, нито какво ще правят.“¹ Най-шокиращо от всичко за Лорънс е, че за да начертаят плановете за сухопътната си офанзива, офицерите от старшия команден състав на Med-Ex са пристигнали в Египет с точно две копия на остарели карти с мащаб 4:1000 на района на Дарданелите.²

Но когато се стига до извършване на глупости, се оказва, че британските военни стратегии просто са разгривали. Решено е, че главната зона на десанта

¹ Лорънс до Хогарт, 20 април 1915, в: Garnett, D. *The Letters of T. E. Lawrence*, p. 196.

² Пак там, p. 197.

на Мед-Ех ще бъде на полуостров Галиполи – тънка ивица със скалисти планини, които формират западните брегове на Дарданелите. Широк едва сто и десет километра, полуостровът се простира на около осемдесет километра на североизток, преди да се разшири в европейския континент. Британците са могли да изберат произволни места за акостиране по дължината на Галиполи, където сухопътните войски, след като завземат хребета и се спуснат откъм противоположната му страна – на места разстоянието е по-малко от пет километра, – ще разцепят османската армия на две и ще хванат в капан всички вражески сили, разположени под тази линия. Разбира се, най-добрият вариант би бил да заобиколят изцяло полуострова и да влязат в пристанището на северния край на залива Сарос. Една настъпваща по брега на този широк залив войска не само ще откъсне всички турски войски в гарнизона на Галиполи, но ще може почти безпрепятствено да се придвижи през леснодостъпния терен във вътрешността до Константинопол на разстояние само от сто и шейсет километра. Това определено е най-големият страх на генерал Лиман фон Сандерс – германския командир, наскоро назначен от турското правителство да ръководи защитата на Дарданелите. В очакване на десант в Сарос, той е изпратил там щаба си и една трета от армията си.

Единствената възможност, която Сандърс е склонен да подцени, е десант в южния край на Галиполи, просто защото основните правила на военната логика – и дори само простичкият здрав разум – са против това. Не само че десантна войска там ще бъде уязвима от защитниците, окопали се на височините над нея, но и ще бъде напълно изложена на дългобойната турска артилерия в околните крепости. И дори такава войска да успее да изкачи височините и да завземе тези крепости, турските защитници ще могат бавно да се оттеглят от полуострова, изграждайки набързо нови траншеи, докато се придвижват, копирайки статичната окопна война, която толкова силно е парализирала войските на Западния фронт. Наистина, човек би трябвало да е много притиснат, за да избере най-лошото място за десант на дългото четири хиляди и осемстотин километра средиземноморско крайбрежие на Османската империя – и все пак, точно тук Мед-Ех ще акостира на брега.

Освен от снизходителното отношение към врага, което винаги е опасна нагласа за една армия, това решение очевидно е породено от чиста бюрократична закостенялост. Тъй като кампанията „Дарданели“ е била замислена първоначално като военноморска операция, успехът или провалът на разширената мисия ще продължи да се преценява през тесния обектив на първоначалната цел – прочистване на пролива, оставяйки стратегите съвсем слепи за идеята да се опита различен подход, който в крайна сметка да постигне същата цел. Невероятно, но изглежда, че стратегите на Галиполи не са отхвърлили алтернативни места за десант, а по-скоро изобщо никога не са обмисляли сериозно други възможности.

В края на април войниците на Мед-Ех по египетското крайбрежие започват да се качват на корабите, които ще ги отведат в Източното Среди-

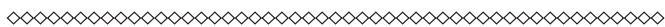
се създаде импровизиран мост от кораба майка до брега. После слизащите войници да излязат от четирите врати, изрязани в носа на „Ривър Клайд“, да преминат по двата мостика до рибарските лодки, да се качат на тях и най-накрая да стигнат до плажа. Трудно е да си представим, че подобни небрежни приготовления биха съпътствали десант срещу островитяните от Тихия океан през каменната ера, камо ли срещу модерна армия, но това е заради силното презрение на британските военни стратегии към турците.

Докато баржите приближават плажа, единствените звуци, носещи се над тихия залив, са от потапянето на греблата на войниците, които си говорят и се смеят – може би малко по-високо от нормалното, облекчени от безметежното си акостиране. Но точно в момента, когато лодките са само на няколко метра от плаж V, турските картечници, скрити на стратегически позиции по бреговата линия, започват да стрелят.

Войниците в откритите баржи нямат никакъв шанс. Една след друга лодките са разбити на парчета или са преобърнати от залповете, а натоварените в тях войници с военно снаряжение потъват в прибоя или са застреляни, след като са се заплели в бодливата тел, която е опъната под повърхността на водата. Повечето от малцината, които са слезли живи на плажа, скоро са били покосени от картечния огън.

Тези, които слизат от „Ривър Клайд“, също не се справят по-добре. Работните екипи излизат от защитения стоманен корпус, за да сглобят ерзац понтона, но почти моментално са застреляни или потъват в прибоя. Когато най-накрая е сглобено нещо като мост, войниците, тръгващи по него, се оказват лесни мишени. От първата група от двеста души, излезли от вратите, прорязани в носа, само единайсет достигат брега. Много от първите жертви по мостиците всъщност умират от задушаване, затиснати под нарастващите купчини мъртви и ранени, които са идвали зад тях. Който успява да стигне до плажа, търси безопасност зад високите два метра пясъчни дюни на края на сушата – нищожна защита срещу картечните куршуми. До късния следобед във водата има толкова много трупове на войници, че един британски капитан, наблюдавал сцената, казва: „Морето в близост до брега имаше червения цвят на кръвта, която можеше да се види на стотици метри“¹.

До края на този първи ден форсиращите десантни войски при Галиполи са дали близо четири хиляди жертви или доста повече от общия брой войници, които Лорънс е предвиждал, че ще бъдат необходими, за да се превземе Александрета. Генерал Фон Сандерс е толкова объркан от идиотизма на врага си, че на следващия ден все още е убеден, че южният десант е бил просто финт и че основната шурмуваща войска ще се появи другаде. Нещата са оставени на местния турски дивизионен командир подполковник Мустафа Кемал, който действа по своя инициатива и многократно хвърля хората си

¹ Weldon, L. *Hard Lying*, pp. 68–69.

Вместо да даде категоричен отговор на това предложение, предпазливият Хюсеин е изпратил Фейсал на север с двойна мисия: да оцени положението на семейството им в Константинопол, но също така да разбере и какви са истинските перспективи на един съюз с „Ал-Фатат“.

При пристигането си в Дамаск в края на март Файсал учтиво отказва поканата на Джемал паша да отседне в имението на управителя с обяснението, че вече е приел гостоприемството на видното дамаско семейство ал-Баكري. В този дом, защитен от високи стени, Файсал провежда дълга серия преговори с конспираторите от „Ал-Фатат“ и именно деликатният характер на тези срещи до голяма степен обяснява защо престоят му в Дамаск, първоначално предвиден за кратък период, е удължен до около три седмици.

Когато отива в Константинопол, младият шейх сръчно работи и с противниците на националистите. В срещи с другите двама членове на младотурския триумвират – Енвер и Талят, както и с новопристигналия Макс фон Опенхайм, Файсал нееднократно изразява предаността на семейството си към османската кауза, като дори стига дотам, че да подпише споразумение с Енвер, което уж най-сетне слага край на много от проблемите, стоящи между Константинопол и баща му. В средата на май, под акомпанимента на сложна прощална церемония, организирана от благодарния режим, той се качва на влак на гара „Хайдар паша“, за да се завърне в Сирия.

Но това пътуване се извършва в един променен свят. Само няколко седмици след десанта в Галиполи десетки хиляди арменци са били прогонени от домовете си и са изпратени в изгнание във вътрешността и гледката зад прозореца на влака представлява ужасяващо безкрайно зрелище на гладни жени и деца – и подозрително малко мъже, – карани Бог знае накъде под остриетата на щиковите. По отношение на предложения арабски бунт в Дамаск го очаква още по-мрачна новина. От своите съзаклятници от „Ал-Фатат“ Файсал разбира, че много от доминираният от араби военни части в региона, на които заговорниците са разчитали за подкрепа, когато бунтът избухне, вече са били изпратени по бойните полета на Галиполи и са заменени с лоялни на режима турски полкове.

Въпреки коренно променената обстановка, а може би именно заради нея, заговорниците от „Ал-Фатат“ притискат Файсал да занесе един документ на баща си, а чрез него и на британците в Египет. Въпросният документ скоро ще стане известен като Дамаския протокол и се състои от списък с условия, при които с британска помощ „Ал-Фатат“ все пак ще успеят да започнат своето въстание. Когато Файсал се отправя обратно към Мека, единственият екземпляр от протокола е скрит в ботуша на най-доверения му телохранител.

Подготвяйки се за завръщането на Файсал обратно в Сирия през март, Джемал паша е виждал в третия син на емира последната си надежда да обуздае непокорното сърце на Хюсеин. В действителност сирийският управител е имал основания за тази оценка, макар и по съвсем погрешни причини. На конклав на семейство Хюсеин, проведен в техния летен дворец през юни,

Абдуллах и Али ще са тези, които ще лобират пред баща си за незабавно въстание срещу Константинопол, докато Файсал, наскоро станал свидетел на всичко, което кампанията в Галиполи е причинила – масовата смърт на арменците по анадолските пътища, разпръсването на арабските части в Северна Сирия – ще настоява за предпазливост.

Но Т. Е. Лорънс тепърва ще научи за това. В дните и седмиците след десанта при Галиполи, докато прелиства каскадата от мрачни доклади за сраженията, идващи по телеграфа в хотел „Савой“ в Кайро, възможно е той да е останал в неведение и за Дамаския протокол, и за евентуалните британски съюзници, очакващи ги в Сирия и Хиджаз. Едно задължително предварително условие за техния бунт, за което конспираторите от „Ал-Фатат“ и Хюсеин ще настояват в Кайро – задължителна предпоставка, от която зависят всички техни действия, – е британски десант в Александрета.